

Т. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
заступник директора – декан повної вищої освіти ІНПП,
проф. кафедри теорії та філософії права

Л. Ватаманюк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
інженер кафедри
адміністративного та інформаційного права

ФЕНОМЕН ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ НЕОТОМІЗМУ

© Гарасимів Т., Ватаманюк Л., 2016

Обґрунтовується актуальність дослідження феномену особистості в філософії неотомізму; феномен особистості визначається через категорії духовності, індивідуальності, автономії, самопізнання й самооцінки, самодіяльності, самовдосконалення, любові. Доведено, на основі філософських трактатів неотомізму, автономію особистості щодо створеного світу, щодо природи й суспільства, а не надприродного буття – Бога. Сутність цієї автономії полягає, власне кажучи, в тому, що “особистість звернена до Бога”, що “вона повинна віддатися йому цілком”.

Ключові слова: особистість, субстанція, природа, абсолют, буття, свідомість, неотомізм, автономія.

Т. Гарасимів, Л. Ватаманюк

ФЕНОМЕН ЛИЧНОСТИ В ФИЛОСОФИИ НЕОТОМИЗМА

Обосновывается актуальность исследования феномена личности в философии неотомизма; феномен личности определяется через категории духовности, индивидуальности, автономии, самопознания и самооценки, самодеятельности, самосовершенствования, любви. Доказано на основе философских трактатов неотомизма автономию личности относительно созданного мира, природы и общества, а не сверхъестественного бытия – Бога. Сущность этой автономии состоит, собственно говоря, в том, что “личность обращена к Богу”, что “она должна отдаться ему целиком”.

Ключевые слова: личность, субстанция, природа, абсолют, бытие, сознание, неотомизм, автономия.

T. Harasymiv, L. Vatamanyuk

PHENOMENON PERSONALITY IN THE PHILOSOPHY OF NEO-THOMISM

The article substantiates the relevance of the study of the phenomenon of personality in the philosophy of neo Thomism; individual phenomenon determined by the category of spirituality, identity, autonomy, and self-esteem, initiative, self-improvement, love. It is proved

on the basis of philosophical treatises on individual autonomy neo-Thomism created the world, and the nature of society, not a supernatural being – God. The essence of autonomy is, in fact, that “personality turned to God” that “she must surrender to him completely”.

Key words: personality, substance, nature, absolute, life, consciousness, neo-Thomism, autonomy.

Постановка проблеми. Проблема людини, особистості, її формування та розвитку завжди посідала одне з провідних місць в історії суспільної думки. У різні епохи філософи, соціологи, психологи намагалися відповісти на запитання: що таке людина, в чому полягає її природа та сутність, що таке особистість, яка її структура, під впливом яких чинників вона формується, здійснює вчинки. Відповіді були різними та неоднозначними. Вони залежали від епохи, цивілізаційної та соціокультурної приналежності авторів, стилю та способів мислення тощо.

Зважаючи на підвищений інтерес широкого загалу до релігійної філософії, що зумовлено, очевидно, сучасними глобалізаційними викликами, виникла необхідність у науковому пошуку такої філософії, яка б могла задовольнити потребу людини та подати їй необхідні засоби для покращення свого ж існування. Із урахуванням таких запитів, саме релігійна філософія з її всеохопним змістом та обґрунтованими висновками може стати тією філософією, яка потрібна соціуму. Одним із аргументів актуальності неотомізму як однієї із течій релігійної філософії є намагання розглядати будь-яку проблему у контексті філософсько-теологічної інтерпретації.

Аналіз дослідження проблеми. Провідними дослідниками задекларованої проблематики були Ж. Марітен, Ю. Бохенський, Е. Жільсон, Е. Корет, Ю. Боргош, кард. Хеффнер, а також А. Міголат'єв, Ю. Комаров на пострадянському просторі. При цьому, зважаючи на недостатній науковий рівень розроблення тематики (як для філософської думки України), автор зосереджує увагу на загальних положеннях неотомістичної філософії щодо феномену особистості з метою всебічної репрезентації сентенцій відповідного вчення.

Мета статті – визначити сутність феномену особистості у вимірах філософії неотомізму.

Виклад основного матеріалу. Аналіз світової філософської спадщини показує, що тією або іншою мірою, більш або менш глибоко, в тому або іншому аспекті розглядали феномен особистості томізм, неотомізм, марксизм, російська класична філософія, персоналізм, екзистенціалізм, філософська антропология і феноменология. Як відомо, давньогрецька філософія не лише оперувала поняттям, а навіть і не знала такого слова, як “особистість”. За твердженням відомого іспанського релігійного філософа Хавієра Субірі, в середньовіччі знадобилися титанічні зусилля каппадокійських теологів (св. Василя, св. Григорія Назіанзина і св. Григорія Нисського), щоб позбавити термін “іпостась” колишнього значення чистого субстрату, *subiectum* і субстанції та наблизити його до того значення, яке в римській юриспруденції надавалося терміну “*persona*” (вільна людина, суб’єкт прав і обов’язків у суспільстві), на відміну від чистої “*res*”, “речі”. “... Поняття “особистість”, у всій його своєрідності, було введено християнською думкою та одкровенням, до якого була звернута ця думка” [1, с. 323].

Перше із загальноновизнаних визначень особистості належить римському християнському богослову Северину Боецію (бл. 480–525 рр.), який твердив, що “особистість є індивідуальна субстанція, яка має розумну природу”. На думку К. Вальверде, через основоположника томізму Хому Аквінського це поняття сприйняли всі християнські філософи [2, с. 41].

Проте, відповідно до поглядів Боеція, не всяке субтистентне індивідуальне сутне являє собою особистість. За його уявленням, “розумна природа, що, визначає індивідуальну субстанцію як особистість, – це спроможність до результативного, співвідносного та абстрагуючого мислення”. Звідси бути особистістю означає бути суб’єктом, що має розумну природу. Розвиваючи цю думку, Хома Аквінський додає: “Особистість означає найдосконаліше в усій природі, тобто те, що самостійно існує у своєму розумному естві” [2, с. 42].

Представник іспанської школи неотомізму Х. Субірі спробував загострити та актуалізувати боецієвське визначення особистості з позицій власної, надто складної філософської концепції. Згідно з його підходом, людина – жива істота, котра сприймає реальність і наділена особистою сутністю, – це “відносний абсолют”. Я – буття особистості, буття щодо абсолютної реальності. Абсолютним буття є тому, що конституїзоване у значенні “мене самого”, незалежно від будь-якої іншої реальності; відносно буття тому, що його сутність конституїрована багатьма відповідними субстанціальними елементами. “Така концепція особистості, – пише Х. Субірі, – у багатьох пунктах стикається з концепцією Боеція. Проте між ними немає формальної тотожності. По-перше, тому, що поняття розумності у них різне. По-друге, тому, що уявлення про особисту реальність як про формальний бік людської сутності, перетворює її у щось більше, ніж просто суму субстанцій, які її конституїують, хоча вони не можуть бути пропущені в понятті особистої сутності” [1, с. 3–4]. Інший сучасний іспанський філософ Лаїн Ентральго вважає, що така метафізична теорія людської особистості дає змогу розрізнити в особистому бутті людини такі конституїтивні й дескриптивні характеристики, як внутрішня свідомість буття “самим собою”, “власного я”; свобода і, як наслідок її, відповідальність; більш-менш раціональне мислення, відповідно до рівня його розвитку; чуттєво-тілесне життя, свідоме і несвідоме, виконавче й творче; відкритість назустріч реальності речей, людей і (у вигляді радикальної довіри) Богові як основоположній реальності [3, с. 271]. Щоправда, для експлікації цих ознак потрібна певна феноменологічна або дедуктивна процедура. Але правда й те, що вони конституїують особистість, її власне специфічне буття.

На думку відомого релігійного філософа Е. Жильсона, поняття “особистість” означає “певний клас індивідуальних субстанцій, що відрізняються від інших тим, що вони мають владу над власними актами... Ці субстанції, що мають владу над своїми діями, діють не під впливом інших субстанцій, а самостійно, а це означає, що кожна з них є безпосередньою і кінцевою причиною кожного виконаного нею акта” [4, с. 420].

Тому багато неотомістів особливо підкреслюють автономію людської особистості, її незалежність від будь-яких природних зумовленостей. “Особистість – це світ духовної природи, – пише Марітен, – що наділений свободою вибору і тому являє собою ціле, незалежне від навколишнього світу. Ані природа, ані держава не мають доступу до світу особистості без її дозволу” [5, с. 17]. Жильсон також підкреслює, що особистість, “як розумна субстанція, є автономним центром діяльності і джерелом своїх власних детермінацій... Все, що людина знає, все, чого вона хоче, все, що вона робить, має своє джерело в акті, завдяки якому вона є те, хто вона є” [4, с. 4–17].

Надаючи автономію, незалежність і винятковість людській особистості, неотомісти мають на увазі, насамперед, незалежність людини як особистості від суспільства, від різних чинників, що впливають із різноманітних форм колективного життя, теперішнього і минулого, від історії. Згідно з Марітенем, ця автономія виявляється як у стані існування, так і в стані дії. Незалежність людини впливає із притаманної їй “свободи вибору і свободи волі”, “що підноситься над усякою необхідністю, навіть внутрішньою, і над усяким детермінізмом”, як сутності, наділеної безсмертною душею [5, с. 17].

Проте, відповідно до томістської метафізики, автономія особистості, охарактеризована вище, є автономією тільки щодо природних речей, бо притаманну людській особистості незалежність актів волі від природних причинних зв'язків томісти тлумачать як форму певної залежності від “потойбічних зв'язків”, трансцендентних щодо особистості й потойбічного світу. Ми наближаємося тут до найістотнішого компонента томістської концепції людини – теоцентризму. На думку томістів, особистість людини є “метафізичною таємницею”, недосяжною навіть “природному погляду ангелів”. Особистість не тільки незалежна від будь-яких причинних зумовленостей (природних, психологічних, соціальних), але й така, яку не можна виразити й пізнати. Марітен пише: “... Людська особистість – це велика метафізична таємниця”, що не пізнається природними пізнавальними органами людей, вона є “протест таїнства” проти позбавленого індивідуальності “світу раціоналізму” [6, с. 34].

У цьому питанні погляди неотомістів і християнських екзистенціалістів (Ясперса, Бердяєва, Марселя) збігаються. Парадоксальність і таємничість людини виявляються, на думку Мура, в тому, що вона існує в тілі, “створеному духом, спрямована до матерії, але тяжіє до Бога, виростає протягом часу, а дихає вічністю, належить еству світу, але завдяки своїй волі і спроможності єднання з Богом переступає межі Всесвіту ... людина двоїста, і це таємниця, яка не перекреслює її приватного буття, яке об’єднує духовно те, що онтологічно вже поєднане, а обгрунтовує його” [7, с. 238].

Автономія людини є наслідком її, людини, “особистого зв’язку” з Богом, що є її основою. За такого підходу автономія особистості щодо суспільства є другою стороною підпорядкування її Богові. “Людина розумна і вільна, – твердить Жильсон, – не незважаючи на те, що вона створена Богом, а саме тому. Людська особистість автономна саме завдяки тому, що вона залежить від Бога” [4, с. 420].

Отже, неотомізм проголошує автономію особистості щодо створеного світу, щодо природи й суспільства, а не надприродного буття – Бога. Сутність цієї автономії полягає, власне кажучи, в тому, що “особистість звернена до Бога”, що “вона повинна віддатися йому цілком”. Для Марітена цінність людської особистості, її гідність, її закони впливають з устрою речей, “природно освячених, що несуть на собі відбиток Отця Буттів і мають у ньому межу свого руху” [6, с. 16].

Трохи відрізняється від неотомізму своїми поглядами на проблему, що з’ясовується, православна філософська думка. Один із найвидатніших представників сучасного православного богослов’я В. М. Лосський зауважує, що у “святих отців” церкви поняття людини як особистості немає [8, с. 120–121]. Проте не можна вважати, що поняття “особистість” отці східного християнства взагалі не вживають. Вони нерідко користуються ним, але як синонімом слова “людина”, не більше. Так, поняття “особистість” знаходимо в Іоанна Златоуста. Викладаючи одну з біблійних легенд, він порівнює людське життя з морем, а судно, що пливе по ньому, – з людиною, або “особистістю” [9, с. 51]. Таке святоотцівське вчення про людину зберігалося в російському православ’ї аж до кінця XIX ст. Поняття “особистість” православ’я намагається визначити, насамперед, через поняття Бога. І хоча богослов’я водночас нерідко називає особистість началом, що “самовизначається” та “самоусвідомлює”, проте зауважує, що вона не може мати самовизначення і самосвідомості.

Торкаючись “гармонійного” співвідношення Бога й людини, традиційне російське православ’я, проте, трактує його в дусі ортодоксального християнського методу метафізичного подвоєння світу – на Бога й людину. При цьому воно надто абсолютизує роль Бога і зводить людину до його знаряддя. Показовою в цьому розумінні вважається праця відомого православного богослова Д. Г. Левитського. І хоча він нерідко називає людину “найдосконалішим” творінням, але на його думку, вона все ж – засіб Бога, “придатне знаряддя своїх мудрих цілей” [10, с. 48–49]. Зрозуміло, в його праці не можна знайти й натяку на ідею творчого розвитку особистості. Всі людські цінності трактуються як дарунок Бога. “Кожному, – підкреслював богослов, – дається своя певна міра природних здібностей і дарувань”. Бог такою мірою визначає життя людини, твердить Д. Г. Левитський, що вся доля людини залежить від нього. Посилаючись на біблійні пророцтва, він наголошував, що “не проллється жодна сльоза людська без відома Божого, що в плані творчому накреслені всі шляхи людини, обчислені всі долі її”, “визначено кількість людей в кожному народі” [10, с. 43].

Висновки. Отже, особистість, з позицій православ’я, – це “внутрішня людина”. Богом дана “духовна природа” людини, “образ божий” у людині. “Зовнішня людина”, як Богом дана фізична природа, може змінюватися або заохочувати вияв особистості чи заважати йому. А її сутність така, що не змінюється і не пізнається, оскільки непізнаваний сам Бог. Натомість неотомізм проголошує автономію особистості щодо створеного світу, щодо природи й суспільства, а не надприродного буття – Бога. Сутність цієї автономії полягає, власне кажучи, в тому, що “особистість звернена до Бога”, що “вона повинна віддатися йому цілком”. Саме завдяки “всебічному” підходу (із урахуванням філософсько-теологічних положень) досягнуті результати відповідно до неотомістичної

філософії можуть сприяти адекватному вирішенню сучасних життєвих викликів, і у суспільно-соціальному, і у релігійному контексті.

1. Zubiri X. *El problema del hombre* / X. Zubiri. – *Fudice* 120, 1959. – 404 p. 2. Вальверде К. *Философская антропология* / Карлос Вальверде. – М., 2000. – 412 с. 3. Lain Entralgo P. *Teoria y realidad del otro, II* / Lain Entralgo P. – Madrid, 1968. – 453 p. 4. Gilson E. *Le Thomisme* / E. Gilson. – Paris, 1948. – 530 p. 5. Maritain G. *Humanisme Integral* / G. Maritain. – Paris, 1936. – 129 p. 6. Maritain G. *Principes d'une politique humaniste* / G. Maritain. – Paris, 1945. – 428 p. 7. Mouroux J. *Le sens chretien ole l'homme* / J. Mouroux. – Paris, 1952. – 375 p. 8. Комаров Ю. С. *Общество и личность в православной философии* / Юрий Степанович Комаров. – Казань, 1991. – 186 с. 9. Златоуст Иоанн. *Творения* / Иоанн Златоуст. – [2-е изд.]. – СПб., 1896. – Т. 2. – 979 с. 10. Левитский Д. Г. *Премудрость и благодать Божия в судьбах мира и человека* / Д. Г. Левитский. – М., 1858. – 68 с.

REFERENCES

1. Zubiri X. *El problema del hombre* [*El problema del hombre*]. *Fudice* 120, 1959. 404 p. 2. Val'verde K. *Filosofskaya antropologiya* [*Fylosofskaya anthropology*]. Moscow, 2000. 412 p. 3. Lain Entralgo P. *Teoria y realidad del otro, II* [*Teoria y realidad del otro, II*]. Madrid, 1968. 453 p. 4. Gilson E. *Le Thomisme* [*Le Thomisme*]. Paris, 1948. 530 p. 5. Maritain G. *Humanisme Integral* [*Humanisme Integral*]. Paris, 1936. 129 p. 6. Maritain G. *Principes d'une politique humaniste* [*Principes d'une politique humaniste*]. Paris, 1945. 428 p. 7. Mouroux J. *Le sens chretien ole* [*Le sens chretien ole*]. Paris, 1952. 375 p. 8. Komarov Yu. S. *Obshchestvo i lichnost' v pravoslavnoy filosofii* [*Society and Personality in the Orthodox philosophy*]. Kazan, 1991. 186 p. 9. Zlatoust Ioann. *Tvoreniya* [*Creation*]. St.Petersburg, 1896. T. 2. 979 p. 10. Levitskiy D. G. *Premudrost' i blagost' Bozhiya v sud'bakh mira i cheloveka* [*The wisdom and goodness of God in the destiny of the world and man*]. Moscow, 1858. 68 p.